

891.71
4-52

3-2181a 3-2181a

ՀԱՄ-1228
30 OCT 2006
25 NOV 2010

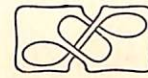
№ ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ 2.
ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ՄՈՍԿՈՎԱՅԻ ՄԻ ԽՈՒՄԻ ՈՒՍԱՆՈՂՆԵՐԻ

Սոյն համարը տպուած է ՅՈՒՆԱՆ ՅՈՒՆԱՆԵԱՆԻ (Ռաստով Դ. Վ.) ծախքով:

ՎԼՍ. ՆԵՄԻՐՈՎԻՉ-ԴԱՆՁԵՆԿՈ

ՆՐԱՆՔ ՀԻՆՔՆ ԷԻՆ

ԹԱՐԳՄ.
ՕՐ. ՄԵՆԻԿ ԹՈՒՄԱՆԵԱՆ

ИИБ. № 21858

МОСКВА,
Типография Х. Бархударянцъ, Срѣтенка, Б.-Сухаревъ пер., д. 26.
1910

ՎՍՍ. ՆԵՄԻՐՈՎԻԶ-ԴԱՆԶԵՆԿՈ

39900-63

ՆՐԱՆՔ ՀԻՆԳՆ ԷԻՆ

1

Նրանք հինգն էին:

Մեծը քսան տարեկան էր, փոքրը՝ տասը:

Սպարապետ Բաղեցիկու կրօտաները**) լաց էին լինում, երբ նրանց տանում էին բանտ:

Ծեր զինուորները չէին կարողանում անտարբեր աչքով նայել այդ աղճկանը:

Ենթադան գիշեր ժամանակ աղամայից յեա էր մղում, երբ մտնում էր բերդը, որտեղ նստած էր լինում փոքրիկ Կլարան: Լապտերը մօտեցնելով անկողնին, նա տեսնում էր այդ երկխային: Ոսկի գանգուրները ցրուած էին քնքոյշ գլխի շուրջը, փամ-

*) Հանգուցեալ օր. Մենիկ Թումանեանը թողել է մի շարք ինքնուրոյն և թարգմանական գրույցներ: Այդ գրույցները հետզհետէ լոյս կտեսնեն «Հանրային գրադարանի» շարքերում: Ծանօթ. հրատարակիչների:

**) Կրօտաներ՝—իտալիայում տնուանում էին այն սլաոններին, որոնք գտնուում էին Աւստրիական ծառայութեան մէջ:

վրիկ ավր զրած էր լինում թշի տակին, կորակ արմունկը հանած վերմակի տակից, երեսի վրայ արտասուքի հետքեր, խի արտառնին՝ ասես, տարածում են սառուները:

Ազատ ձեռքով նա տիկնիկը սեղմել է կրծքին և այնպէս քնել նրա հետ:

— Որտեղից... սա... Միայն այդքանն է կարողանում ասել ծերունի գինուորր:

Մռայլոտ բանտարար կարծեց թէ իրան են հարցնում այդ տիկնիկի մասին:

— Ներեցէք... իմ կինն է տուել սրան... Մեր աղջկանիցն է մնացել: Նա մեռաւ հէնց սրա հասակում:

— Ես ոչ թէ զրա մասին:

Վերմակը թէթեռ ուղղելով, մանուկը ճշայ քնի մէջ, ինչ որ բան ասեց ու տիկնիկը աւելի ամուր սեղմեց իւր կրծքին:

Ես ոչ թէ զրա մասին...

Նա դուրս եկաւ: Բանալին շարժուեց: Աղջիկը մնաց մթութեան մէջ:

— Ես ոչ թէ զրա մասին... Դու ք չէք խառնել, չէք շփոթել... Նա էլ դատապարտուած է:

— Այո, ահա ցուցակը:

Բանտարար թուղթը տուաւ նրան:

— Դատապարտուածների բերդը... Մօրելիի ընտանիքը... Կարա Մօրելի... Պետութեան դատաւանդու համար... Այո, լայց այդ անկարելի է... Ձե՞ որ նա երեխայ է...

— Դեռ սուրբ ճաշակ չի տուել: Բոլորովին փոքր է:

— Այստեղ մի որեւէ սխալ կայ:

— Երէկ նրան տարել են դատարան: Զօրավարն ինքն է քննել նրան:

— Զինուորը մտածմունքի մէջ ընկաւ:

— Եֆրէյաօր Նազէյլ, ընդունեցէր պահակը: Հաւատացէր մնացածներին:

Նա տուաւ նրան լսողները և ցուցակը:

Նազէյլը սարգնած էր՝ ինչպէս պատը: Հապաւրը և թուղթը դողում էին նրա ձեռներում:

— Պարոն Էնթոպայ, մենք իրար կը փոխարինենք առաւօտեան ժամը 5-ին:

— Այո:

— Փոքր Աստուծոյ, վնիւր մենք չենք կատարի:

— Արէք, ինչ որ ձեզ հրամայում են, յարեց ծեր գինուորր: Այստեղ դատարաններու աեղը չէ: Դուք տեսնում էք ցուցակի վերեւում, «Կեսարի հրամանով»:

Նա բարձրացրեց ձեռը և փաղաքշանքով զրեց Նազէյլի ուսին:

— Մենք թուր ենք ձեռի միջին... Թուրը պատասխանատու չէ ձեռի համար... Ձեռն էլ զլխի համար...

Նա դուրս եկաւ բակը:

II

Լուսինը դեռ չէր բարձրացել:

Մութ էր և աստղեր...

Մթութեան մէջ հաղիւ նշմարւում էին ասամ-
նաւոր պատերը:

Աշտարակի վրայ մի սև ուրուական էր երևում:

— Ո՞վ է դալիս. լսւում է այնտեղից:

— Մերոնք:

— Լսի՛ր. — դանդաղօրէն և ավստմած հնչւում
էր միւս աշտարակից:

— Լսի՛ր. — կրկնեց սև ուրուականն այս աշտա-
րակից:

— Լսի՛ր. — արձագանք տուաւ մէկը՝ պատի
ետեից:

Ձայնակցեցին, և, ամենքն ասես մեռան:

Մութ էր և աստղեր:

Միայն քարածածկ բակում լսւում էին ձեր
զինուորի զրական ու հաւասարաչափ քայլերը: Նա
հասաւ բակի զրան անկիւնի մօտ ընկած դռնակին:
Դուռը բաց արեց:

Թախաւոր ծածկուած էին յարդով: Յարդի վրայ
կրօտաներ: Նրանք ճանաչեցին ենթապալին և խկոյն
վեր թռան: Մէկը խուլ նուաղում էր երեքլարեան
սաղի վրայ: Նա քնարը ձգեց մի անկիւն:

— Նսաի՛ր, նսաի՛ր... կապիտանը քնած է:

— Ձէ, նրա համար հէնց նոր տարան մի շիշ
զինի:

— Մենակ է:

— Այո, ինչ որ գրում է:

Ենթադան ընկաւ մտածմունքի մէջ: Արդեօք,
այս նրա՞ զործն է: Ախր նա հէնց նոր ասաց. «Թու-
րը պատասխանատու չէ ձեռի համար, ձեռն էլ դիւի
համար»: Եւ նոյն ըոպէին նրա աչքի առաջ եկան
ոսկէ դանդուրները, երկայն արաւունքները, ափի մէջ
դրած թուշը և փամփլիկ կուռը... Եւ կրճքին սեղ-
մած՝ հնացած աիկնիկը:

Ձէ, թուրը չէ. հանդարդ պատասխանեց ինքն
իրան: Նրա արմունկի մէջ ուղեղ չկայ, ոչ էլ սիրտ
է բարախում նրանում:

— Ի՞նչ էք հրամայում. առաջ յարեց մօտակայ
զինուորը: Նա կարծեց թէ նա իւր հետ է խօսում:

— Ո՛չինչ:

Եւ նա դրականապէս բաղիւնեց դուռը:

— Մաի՛ր:

Կապիտանը նստած էր սեղանի մօտ: Աղօա լոյսն
ընկել էր ալեզարդ բեխերին և բանկոնի ոսկի բան-
ուածքներին:

— Այդ դժուր էք, Մելանտովիչ:

— Այո, կապիտան:

— Ի՞նչ է, ամեն բան կարգին է:

— Բանտումն՝ — այո, խղճիս մէջ՝ — ո՛չ:

Սպուն, որին ասես ճիպտափոխեցին, վեր թռաւ:
Նա չար էր և բարձրահասակ: Նա մօտեցաւ զին-
ուորին:

— Մեղանաովիչ... Ծեր յիմար... Դու յնոր-
ուէլ ես...

— Ո՛չ, կապիտան... Բայց այժմ կը կամենայի
յնորուել... Ժամանակաւոր...

— Ի՞նչ է պատահել: Սպասիր, ուշքի եկ: Աչ-
քերումդ արտասուք է:

III

— Կապիտան, իմ ձեռին մեծացած եղբորս սպա-
նեցին էյլաուլի մօտ՝ և ես լաց չեղայ:

— Յիշում եմ. մենք այնտեղ միասին էինք:

— Երբ որ Արկօ՛ւի մօտ՝ ձեզ վիրաւորուած հա-
նեցին զժոխքից և կարծեցի թէ դուք մեռած էիք,
իմ աչքերը ջամար էին:

— Դրա համար ես քեզ հարցնում եմ, իմ ռազ-
մական ընկեր. կոյ, զինի խմիր:

Նա բաժակը վերցրեց: Ապակին զնդզնդում էր
նրա առամների արանքում: Կէսը խմեց: Քիչ էր մը-
նում որ խեղտուի:

— Յեառոյ...

— Ես նոր սառւղեցի:

— Փախէ՛լ է որեւէ մէկը:

— Մանուկները չեն փախչում... Ի միջի այլոց
այնտեղ կայ և Կլարա Մօրեյլի:

— Կայ, նրա հայրը դաւանան է: Նա փախել
է զէպի լեռները, ապանել է մեր պահապաններին:

— Այո՛:

— Նրա գաւաղներին դասել են երէկ...

— Եւ Կլարա Մօրեյլին... Նա տասը տարե-
կան է... Նա այժմ արտասուածոր՝ ննջում է իւր
տիկնիկի հետ:

— Յեառոյ:

— Եւ վաղն առաւօտեան... Կլարա Մօրեյլին
զնդակահար կլինի:

— Անկարելի է:

— Նա տեղափոխուած է դատապարտուածնե-
րի բերդը: Դատաւճռի ցուցակը և պատճէնը բան-
տապետի մօտն է:

— Անկարելի է, ես քեզ տառում եմ: Մենք օտար,
դաւանանոց երկրում ենք... Բայց մենք մանուկների
հետ չենք կուռում... Մենք զէն ենք ձգում խռովա-
րար զլուսնները... Կայսեր թշնամիներին... Էլ այստեղ
ինչ տասը տարեկան աղջիկներ:

Նա անցուղարձ արու սենեակի մէջ: Պատու-
հանը բացաւ: Խօնաւութիւնն ու զոյութիւնը լայն
ալիքներով ներս խուժեցին: Ճրագի լեզուն դողդո-
ղաց: Երկայն սառւերները բուսան սպիտակած պա-
տի վրայ և հօճուեցին:

«Լսի՛ր» — դանդաղօրէն և ախրամած անդրա-
դառնում էր բերդից-բերդ:

— Ես նրա համար եկայ, որ ձեր Մարիամը...

Ծերունի զինուորը ջոկում է կապիտանի նա-
մակն՝ ուղղած իւր աղջկանը:

— Նոյնպէս տասը տարեկան է... Եւ այժմ նա
բնած է տաք անկողնի մէջ... Կանթեղի լոյսի տակ...
Ես նրա համար փախեցի, կապիտան:

— Ի՞նչու:

— Մենք - սլաւոններս նախապաշարուած ենք:

— Ես քեզ չեմ հասկանում:

— Այնպէս լինի որ նակատաղիրը, կամ Աստուած... չպատժէ ձեզ՝ նրա միջոցով... Եթէ դուք թոյլ տաք այսպիսի մի անսպասելի դործ:

— Ի՞նչու համար ես դու այդ ասում:

— Որովհետեւ դուք կարող էք անել նոյնը, ինչ որ արել եմ ես:

— Օրինակ:

— Ստուգելն ես յանձնեցի Նազէյլին, դուք էլ պահապանը կյանձնէք ինձ... Ես եկայ ձեզ մօտ, դուք էլ կգնաք զօրավարի մօտ:

— Բայց դու նրան չգիտե՞ս: Աւելի շուտ դու այս քարից դուրս կտեսնես:

Եւ նա իւր ափը խփեց պատին:

— Միւսնոյն է. դուք արէք, ինչ որ կարող էք...

Մենք սլաւոններս նախապաշարուած ենք: Եւ իմ գլխին, և ձեր գլխին, և զօրավարի գլխին Աստուած կայ: Իսկ երբ օրէնքը լուծւո՞ւ է, Աստուած հրաշքներ է անում... Եթէ նա կամենայ, այս պատն էլ լաց կլինի... Նրա մօտ՝ արքայութեան մէջ՝ շատ նահատակներ կան: Նրան դեռ հարկաւոր չէ այդ աղջիկը:

Կապիտանը կռացաւ պատուհանից դէպի դուրս:

Մութ էր և աստղեր:

Նրան թուաց, որ մէկը կայ այդ աստղերի ետեւում: Եւ այդ մէկն անտեսանելի՝ բաղխում էր նրա սիրտը:

— Ընդունիր պահակը:

— Լսում եմ:

— Որեւէ մէկին ուղարկիր ինձ մօտ լսաւորով: Փողոցում մութն է:

— Լսում եմ:

Այդ անիծեալ խաղական քաղաքները խկական լարերինթներ են: Ամենն էլ խառնափնթոր են: Ցերեկն էլ ճանապարհ չես գտնիր: Եւ յետոյ՝ սատանան զիտէ այստեղացիներին: Նրանք գլշերն աւելի քաջ են, քան յերեկը. — մանաւանդ երբ մենք անկիւններում շուռ ենք դալիս և մեր թիկունքը դարձնում ենք դէպի նրանց: Վերոնցիները սքանչելի կերպով դործում են դանակներով: Այդ վարկը նրանք ունին — թիակների արանքում:

IV

Սե հեղքեր... Մռայլութեան մէջ հին արձանների սպիտակ ստուերներ: Սկզիզներնեթ*) դամբարանների երկաթակուռ հրաշալի կրոժեմներ: Մռայլութեան մէջ խաղափութեան կամարներ՝ բնկած ուղիղ մուրթ հեղքերի վրայ... Տեղ-տեղ կանթեղի կրակը՝ Մալոննայի արձանիկի առաջ: Մի շատրուան՝ վեհարանի մռայլութեան պատերին անվերջ պատմում է ազատ ու փառաւոր անցեալի մասին... Եւ երբեմն աւստրիա-

Վերոնի միջնադարեան կառավարիչները — Scaligeri.

v

Ճրագի աղօտ լոյսն էր առկայծում: Տաղիւ նըշմարուում էին պատկերների ոսկեցոծ շրջանակները: Պատկերներն այդ շրջանակներում երևում էին՝ ինչպէս սև քառակուսիներ: Ահռելի պատուհաններ՝ իւրաքանչիւրն ինչպէս մի դարպաս: Նրանց առաջ՝ մռայլութեան մէջ նշմարուում էին սպիտակ արծառներ: Ասես այնտեղ շարոտուել են առասպելական տեսիլներ և, սպիտակ սաւաններում փաթաթուած՝ հսկում են արքայական ամպհովանու տակ ընկած՝ առհմական անկողինին: Անկողնից լսւում է խռմփոց: Կապիտանը գիպաւ դահյնի մէջ տեղն ընկած կօշիկներ:

ըին և թուրն աղմկով սահեց մարմարիոն յատակի երեսով:

— Ո՞վ է այստեղ, յանկարծ ընդհատուեց խռմփոցը:

— Կապիտան Օսկայլը:

— Ի՞նչ է հարկաւոր, ի՞նչ է պատահել:

— Դեռ ոչինչ, ձերդ գերազանցութիւն, բայց կարող է տեղի ունենալ մի մեծ անարդարութիւն, որ կարող է մեր զլուխները ծածկել յաւիտենական խայտառակութիւնով:

Անկողնից բարձրացաւ մի ծանր, սպիտակ զանգուած:

— Ի՞նչ է այդ, ես չեմ հասկանում ձեզ:

Սպան կրկնեց:

— Դուք հաճախ եք:

— Ոչ, հակելու ժամանակ չեն խմում:

— Դուք չէիք կարող այդ ինձ վաղը հաղորդել:

— Ոչ, վաղն ուշ է... Վաղը, զինուորները, որոնք ինձ պիտի փոխարինեն, կտանեն և գնդակահար կանեն տասր տարեկան Կլարա Մօրելիին:

— Ի՞նչու, ի՞նչու համար:

— Երէկ զինուորական ատենանք գատապարտել է նրան՝ իւր չորս եղբայրների հետ՝ մահուան պատժի: Իսկ այդ եղբայրների մեծը քսան տարեկան է:

— Յեանձ...

— Ձերդ գերազանցութիւն, կարող էք փոխել սոսկալի գատապնիւր:

— Է՛յ, ո՞վ կայ այդտեղ:

Ներս վազեց մի զինուոր:

— Ճրագները վառիր:

Ճրագների զեղին լեզուները բարձրացան, պատերը լուսավառուեցին, պատուհանների մօտ կանգնած տեսիլները դարձան մարմարիոններ... պատկերների մութն ու մռայլը չքացան:

— Առաջ եկէք:

— Դուք խելագարուե՞լ էք:

— Ամենևին ոչ:

— Ուղիղ... Դուք, աւստրիական սպայ, զիշերը զարթեցնում էք ձեր բարձր իշխանաւորին և առաջարկում էք նրան փոխել կայսերական-զինուորական ատենանի օրինական գատապնիւր:

Նա կախեց, մերկ, հաստ ու մազոտ ոտները, որի ծայրերը զիպչելով սառած մարմարիոնին, խփոյն յետ ծալեց և զրեց տակը:

— Ձեր ամուսինն իտալուհի չէ՞, արդեօք:

— Ո՛չ, ձերդ գերազանցութիւն:

— Կապիտան Օսկայլը, դուք վերք էք ստացել Էյլաուի մօտ:

— Այո՛, նաև Սրկօ՛ի և Դանուբի մօտ, Ձեմլինի տակ և Տեմեշվարում:

— Ռազմական սպայ... և չզիտէ ծառայութիւն... Ի նկատի առնելով ձեր ծառայութիւններն, ես չեմ ենթարկիլ ձեզ՝ զինուորական ատենանի: Լսում էք... Բայց... այս ըողէիս դուք կդնաք զնդապետ Րէյմերսի մօտ և ձեր թուրը կյանծնէք նրան... Ձեզ մի շարժ ընդհատելով ինչ... Մնացէք բարով,

Կապիտանը շուռ եկաւ:

— «Եւ իմ զլխին և ձեր զլխին Աստուած կայ:
Եւ եթէ Աստուած կամենայ, հրաշք կանէ»:

— Այդտեղ ի՞նչ էք մըթմըթում:

— Ենթադրաւ Մէլանտոլիչի խօսքերը:

— Հա՛, այն քաջ՝ սլաւոնական խոյր: Նա ինձ
պահեց իւր կրծքով Զեմլինի մօտ, Սլաւոնները հէնց
զրա համար են պիտանի: Է՛յ, սուրհանդակ, նրադ-
ները հանգցրու: Վաղն ինձ կ'արթնեցնէր՝ ոչ ութին,
այլ իննին... Դեռ մի կէս ժամ էլ դուցէ չքնեմ:

Սպրդնած յաւիտէր րարծրացաւ լեռների ետեւից:

Նրա խորհրդաւոր լոյսն արդէն ավաւել էր
ամեն կողմ և այդ լոյսի մէջ երևում էին սիւղապանձ
ու սառած աշտարակներ ու պատեր, Սան-Ջէնսո՛ի
բարձր դանդաղանք, Էրբայի և Սինիօրիի բերդը,
զրանցից յետոյ մօտ տաճն ու բիշները... Կաթուղի-
կէներ, պալատներ և Զուստի այդու սե ու աղաւոր
կիսարիւսներ: «Լսիր» հնչում էր հեռուից:

— Ի՞նչ կլինի, եթէ ես ինձ սպանեմ, մտածում
էր կապիտանը. չի կարելի այսպիսի յիշողութիւննե-
րով ապրել:

Փամփիլի թուշն ափի մէջ... ոսկեշող դանդուր-
ները... կտրակ արմուկը... և տիկնիկը սեղմած կրծ-
քին իւր ապառ ձեռով,

Իսկ փայլը:

Առաջնորդող դինուորը տեսաւ իւր համար մի
տարօրինակ բան:

— Միթէ կապիտան Օսփայլը կ'արողանձւում է
լաց լինել:

VI

Առաւօտը մըրկում էր: Թխպերն ասես կպել
էին սարերին և չէին շարժւում: Կաթուղիկէները և
աշտարակների զլուխներն երևում էին մշուշում: Նա-
խընթաց օրն անծրեային էր և Ադեթ դեւոր եռում
ու փքւում էր բերդի ծանր կարմրջի տակ: Կիսա-
րիւսներն այսօր աւելի մոայլոտ էին: Զանգակները
դողանջում էին անդադար: Առաջինը հնչեց Սան-
Ջէնսոն, նրան ձայնակցեց Սան-Սմբրոջիօն և այդպէս
ամբողջ Վերոնայի վրայ տարածուեցին բրօնզէ լե-
զունների մըմունջները: Նեղ փողոցներում մութն էր
և խոնաւ: Ժողովուրդը վաղում է դէպի հռովմէա-
կան կրկէսը...

Ի՞նչ կայ այնտեղ:

— Նրանք հինգն են լինելու:

Ոչ-որ չէ հարցնում.— ովքեր են:

Երէկ աւատրիացիները թմրուկների բուլթ ու չա-
րադուշակ աղմկով՝ փողոցներում ու հրապարակնե-
րում կարգում էին դինուորական ատենանի դատա-
վճիւր.— Վերոնցիներին օրինակ տալու և նրանց մէջ
երկիւղ ներշնչելու՝ դինուորական ատենանի վճեց՝
փախստական Զիօփանի Մօրեյլիի բնատանիքին՝ սկսած
Պիետրօ Մօրեյլիից և վերջացրած Կլարա Մօրեյլիով,
զնդակահար անել, նրա համար, որ նրանք ծածկում
են իրանց հօր փախստատեղին, ապա յարաբերութիւն

39800-63

ունին նրա հետ և ուսելիք են հասցնում նրան ուսյա բոլորը խոստովանել են իրանք, — պետութեան այդ զաւանանները:

— Նրանց զնդակահար չեն անիլ. ասում էին կանայք և սաստիկ սարսափահար՝ փետում էին իրանց մաղերը:

— Ձէ՞ որ նրանք երեխաներ են:

— Մեծը բա՛ն տարեկան է:

— Դու չգիտես աւսարիացիներին:

— Ո՞ւմ են նրանք խղնացել:

— Դատարանում նրանց զօրավարն ասել է. —

«խտարացիներին պիտի ջարդել երեւոյեալով»:

— Այո՛, լայց տասը տարեկան մանուկը՞:

— Նրան անշուշտ կադատեն:

— Անկարելի է, որ նրա վրայ բարձրանայ հրացանի կոթը:

— Զինուորը մերենայ է, նա կրակում է, դէպի ուր նրան հրամայում են:

— Իսկ երկինքը՞:

— Երկինքը վազուց է լուծւում, նա մեզ մոռացել է:

— Անիծուած լինին զրանք — այդ կրօտաները:

— Հանգարդ... ահա նրանք:

Եւ ամբողջը ցրւում էր, տեսնելով մեծ բեխերով և խոշոր հասակով սլաւոններին, որոնք հաւատով և ճշմարտութեամբ ծառայում էին շվարներին*)

*) Սլաւոններն այդպէս են անուանում աստրիացիներին:

կեսարին: Երբ զօրավարներն դո՛հ էին լինում քաջ սերբերից, այն ժամանակ նրանց անուանում էին «բարի խողեր»: Եւ բարի խողերն ուրախանում էին՝ իշխանական զովասանքը լսելով:

Այսօր «բարի խողերը» չարացած էին:

Նրանք իմացել են զինուորական ատենանի դատավճռի մասին: Եւ ամեն մէկը մտաբերեց Դանուբի կանաչ ափերը, ծղօտէ տանիքների տակ խաղաղ խորճիթները և այնպիսի քոյրիկներ, ինչպէս որ Կլարա Մօրելլին էր: Երէկ նրանց ասացին, որ մաղեարները մերժել են կալանատններին զնդակահարելու: Զօրավարն ինքն ունդարացի է և, իբրեւ զահիճներ, նա նշանակեց կրօտաներին:

— Սլաւոն խողերից չպիտի ամաչել:

Առաւօտեան՝ նրանց՝ իբրեւ մխիթարութիւն՝ հաղորդեցին, որ կեսարը հաւատում է միայն սլաւոնների անձնուիրութեան և այդ դործի կատարումը թողնում է նրանց:

Նրանք նրան կանչում էին... «կեցցէ»:

— Եթէ ծառայել — պիտի լաւ ծառայել...

«Կեցցէ»:

— Զուր չեն երդուել... «Կեցցէ»:

VII

Առաւօտեան լուրը տարածուեց ամբողջ քաղաքում:

— Մահապատիժը յետաձգուած է մինչև կէսօր:

— Երեւի տատանւում են:

— Սպարապեան այդ վճիռը կփոխէ:

Աւսարխայիների մասին Վերոնան դատում էր իւր ձեռով:

Բաղեցկին մինչեւանգամ չէր տեսել դատավճիռը:

Ժամը 9-ն, ասեա հրաշքով, ամբողջ քաղաքն իմացաւ մի ուրիշ նորութիւն:

— Զիօփաննի Մօրեյլին եկել է և ինքն իրան հրապարակ հանել:

Ծերունուն՝ իւր լեռնային բնակավայրում հազորդել էին զաւակների վիճակի մասին: Դեռ լոյսը նոր բացուելիս, զգոյցուած, վրդովուած ու կծկուած, նեղ ու խոնաւ փողոցներով ձին քշելով, նա վաղեց դէպի գօրանոցը: Յողնածուծիւնից ձին սայթաքում էր և նա, խելոյն ոյժ տալով մարակին, նեւում էր առաջ: Նրա ալեգարդը զլուխը քրտինքից թրջուել էր, իսկ մազերը կտկել էին թաց նակատին: Նրա շքնառութիւնը դուրս էր թռչում իւր ձեռով չանդրուած կրծքի տակից: Ոչ-ոք այնպէս չէր շտապում դէպի որեւէ ուրախ տեսութեան, ինչպէս նա վաղում էր դէպի մահուան սարսափը:

— Դէ, այժմ նրանց զնդակահար չեն անիլ:

— Հայրը նրանց փոխարէն... Փառք Աստուծոյ... Խեղճ Զիօփանիին այնտեղ կհանդիպեն հրեշտակները:

Եւ Վերոնան, որ սիրում էր Զիօփաննի Մօրեյլին՝ ինչպէս իրանց փոխարէն վրիժառուի և հոգե-

տորի, ուրախանում էր նրա մահապատժով: Զէ՞ որ այդ մահապատժով բացւում են բանտի դռները՝ նրա զաւակներին համար:

Ծերունին վայր ընկաւ բերդի մօտ:

Պահապանը խփեց նրան հրացանի կոթով:

— Ի՞նչ ես, դու, կորիւր, խաղախան շուն:

— Ես Զիօփաննի Մօրեյլին եմ, ինձ որոնում են... Ի՞մ զաւակները դատապարտուած են:

Զինուորը կանչեց եֆրեյսօրին:

Նա լսեց և կանչեց ենթապային:

Ենթապան պահակապետին:

Զիօփաննի Մօրեյլին բարձրացրին, սպա շղթայեցին: Ծերունին դրանով ուրախացաւ: Շղթաների ձայների մէջ նա լսում էր.

— Զաւակները կապրեն, զաւակները կապրեն, զաւակները կապրեն:

Զօրավարին յայանեցին: Նա չկամեցաւ նրան տեսնել: Ծերունիին ձգեցին բանար: Պատուհանի երկաթէ վանդակամածի արանքով նա տեսաւ լեռան բարձունքների թխալերը, որոնց ծոցում ինքը դեռ երէկ թափ էր կացել և ազատ էր ինչպէս քամին: Նրան թուալցին ամպերի մէջ իւր ընկերները—արձիւները, որոնց սուր աղաղակները նա լսում էր փող առաւելուան: Վերոնցի ազդասէրին միայն մի միտք էր դրադեցնում.— թոյլ պիտի տան, արդեօք, իւր մահից առաջ տեսնուել զաւակների հետ և համբուրել իւր Կլարայի ոսկէ դանդուրները:

— Ե՞րբ պիտի լինի ղինուորական առեանը, հարցրեց նա բանաստեղծին:

— Կսպասես... Գերեզմանից դեռ ոչ-որ չէ ազատուել: Չպիտի վազել: Գերեզմանն էլ դեռ ժամանակ ունի սպասելու:

VIII

Ժամը տասնումէկին՝ թխպերն ասես ցնցուել են և հեռացել: Լոյսն սպիտակել էր և ասես լցուել կրակով: Փայլուն ու խոնաւ բարձունքները վերցրել էին մոխրագոյն ու սառած գլխարկները և այգիպէս մօտիկ էին երևում: Էլի պիտի վատ եղանակ լինի: Եւ Զիօվանին մտաբերեց թէ ինքն ինչպէս էր կրճկւում քարանձաւի մէջ: Այնաեղ չէր կարելի խարոյկ վառել, մանաւանդ զիշեր ժամանակ: Կրօտաները կը նկատէին: Այստեղ՝ յամենայն դէպս, տաք է: Նրա քունը դալիս էր: Չէ՞ որ նա երէկուանից էր նախապարհորդում: Յետոյ էլ որքան էր վազել: Նա սաստիկ յողնել էր: Նա ուղեց պառկել, բայց յանկարծ, կարծես, նրա կողքին խփեցին:

— Այս ի՞նչ է:

Թմբուկները հարում են: Այս քարէ պատերի արանքում, փայտերի արնածարաւ զնդակներն էլի կաշին են թնդացնում: Նրանց ճռռոցի արանքում, սուր ու կարուկ կոնչում էին լեռնայինների պղնձէ կղջիւրները: Լսում է ոտքերի արտփուն:

Այդ ուր են գնում կրօտաները:

Նա բարձրացաւ դէպի պատուհանը, բռնեց վանդակամածից և կախուեց նրանից:

Սլաւոնների վաշտն է: Սաղաւարդների տակին թանձր յօնքեր և երկայն բեխեր: Այ թէ ինչպէս փոխում են քայլերը: Մէկ-երկու: Մէկ-երկու: Աղօտ կերպով շողում էին նրանց ուսերին հրացանների կոթերը: Սև ու դեղին դրօշը՝ կեսարի արծուով՝ ծրփծրփում էր: Եւ էլի թմբուկ և կղջիւրներ: Եւ կրկին այդ՝ մէկ-երկու, մէկ-երկու, մէկ-երկու:

Զխաւոր սպաներ՝—բարակ, նոր ճերմկող բեխերով: Դրանք սերբեր չէին... Դրանք ղերմաններ էին... Եւ յանկարծ...

Նրան թւում է, արդեօք... Ահա—երկու շարք ղինուորներ և նրանց մէջ աեղը... Հինգը... Ո՛ւր նրանց... Ոսկհներ զլուխը... Մեծերի ետեից չէ կարողանում հասնել... Սայթաբւում է... Նա փոքրիկ, թոյլ քայլերը հաղիւ կարողանում է սուսջ քշել... Տէր Աստուած...

Բանախ մէջ լսուեց զաղանային գոռոց:

Պահապանը նայեց դրան ճեղքերից:

Կարանաւորը կախուել է պատուհանի երկաթէ վանդակամածից և ալէզարդ զլուխը զարնում է երկաթներին: Դրսումն էլ զարնւում են երկաթէ զրնաերը, իսկ փողերի հեծկատող ձայները խլացնում են ամեն բան:

Վանդակամածն, ասես, կամենում է մօի հետ պոկուել այդ անիրաւ պատերից: Նա շուռ եկաւ երեսը ճանկոտած և արնաթաթախ:

Պահապանը կանչեց ընկերներին:

Վաղեցին... պահապանը սպասեց էլ նրանց ետևից:

— Իմ երեխաները... Շուտով կանգնեցրէք...
Շուտով... Ձէ՞ որ ես երեւցել եմ... Ես այստեղ եմ...
Ի՞նչ՞ պիտի մահովի պատժել... Ի՞նչ...

— Է՛յ, արհամարհեց հաստատ ծայնով—խաղաղ
զերմանացին:

— Ես երեւցել եմ, որ փրկեմ, հասկանում էք:
Կանգնեցրէք, շուտով կանգնեցրէք:

Նա նետուեց շփարի ոտքերը:

— Ո՞ւմ, նրանց... Նրանց դատար վճռել է զին-
ուորական ատենանք... Հաստատել է սպարապետը...
Ղեկ փողը պիտի դառնա:

Ծերունի Մօրելլիի շրթունքները ծածկուեցին
փրփուրով: Նա ստատիկ կատաղութեամբ վեր յատ-
կեց և սուր, իւղունդների նման մասներով բռնեց
սպայի կոկորդից: Սպայի երեսը լցուեց արիւնով,
կարմիր աչքերը դուրս պրծան, բերանը բացուեց և
ինչ որ կակաղեց կոկորդում:

Բայց «բարի սլաւոնական խողը» փրկեց սպային:

Հրացանի ծանր կոթը բարձրացաւ... Լսուեց
խուլ ու բոթ ծայն... Մօրելլին տապալուեց զեանին:

— Կապեցէք անդամին:

Եւ, մոռանալով, «բարի սլաւոնական խողին»
շնորհակալիք յայտնել, շփարը դուրս եկաւ, սրբեց
կոկորդը, և հազիւ ուշքի եկաւ:

IX

Կրկէսում խիստ ամբոխ էր հաւաքուած:

Հռովմէական ահուելի կրկէս էր, որի կամարնե-
րը անհետանում էին բարձրութեան մէջ: Խորանար-
դի մի ճեղքուածից երևում էր երկինքը և, երբ նրա
երեսով անցնում էին թխալերը, թւում էր թէ նրանք
լողում են կրկէսի պատերի արանքում: Կրկէսը բու-
սել էր հողի մէջ, ասես ցամաքած մի մեծ ջրամբար
լինի: Այժմ նա ամբողջովին եռում է ժողովրդով:

— Նրանք հինգն են լինելու, լսում էր ամե-
նուրեք:

Կրկէսը նեւ էին մտնում փողով: Շփարներն
ամեն բանից էլ օգուտ էին քաղում: Մուտքերը պըն-
տացրած էին տախտակներով: Նրանց բաց ճեղքերին
կպել էին հետաքրքրուողները: Բախտաւորներն, որոնք
կարող էին վճարել յիսուն բայ օ կ, ստանում էին
կարմիր, ասես արիւնով ներկուած, աւստրիական ար-
ծուանիշով սոմսեր և ներս էին մտնում միակ դար-
պասով, որի շեմքում կանգնած էր պահակախումբը:
Կրկէսի ներսը ծածկել էին աւաղով: Մէջ տեղ կանգ-
նել էին հինգ սիւն, նոյնպէս կեսարի դոյնով՝ ներ-
կուած—սե ու զեղին դճերով, ինչպէս ներկում են
պահապանների կախնները: Կրկէսի շուրջը կանդնած
են զինուորներ: Ներսում հանդարդ է: Այն մարդիկ,
որ ունին աւելորդ յիսուն բայ օ կ, այդտեղ իրանց
պահում էին քաղաքալարի: Դրանք — օրինականու-
թեան ներկայացուցիչներ են: Դրսից՝ ամբոխն՝ ինչ-

պէս ծովի ալիքներ՝ զարնւում է երկաթէ հռովմի քարէ ամբողթիւններին: Եւ զարնւում է աղմկալից, անողոր ալիքներով: Ներսում բոլորի աչքերը յառած են մուտքին: Ահա մարդկանց նշերի արանքում լսուեց թմբկի աւանակային դռուցը և պղնձէ փողերի ոռնոցը: Մօտիկ, աւելի մօտիկ: Կրօտանների կանոնաւոր շարքերը երևում են կրկէսի ասպարիսում... Սէ ու գեղին դրօշը՝ ոսկի արծուանշով՝ հանդիսաւոր կերպով ծփծփում է նրանցից վերև:

— Նայիր, հողիս, իւրաքանչիւր սեան ետեւում մի փոս կայ, տեսնո՞ւմ ես:

— Ի՞նչու համար է, հարցնում է երիտասարդ կինն ապշած ու պլշած աչքերով:

— Երբ որ նրանց գնդակահար անեն, մարմինները կծղեն այն փոսերը, հողով կծածկեն, և կրօտաները հանդիսաւոր նուադարաններով կանցնեն նրանց վրայով:

— Ախ, այդ ի՞նչպէս հետաքրքիր է:

Ինքնագոհ փանաւականներն իրանց հարիւր բաշտիկն երով փայելում էին կատարեալ դուարնութիւն: Յիմար կինը պլշած աչքերով սղմուել էր ամուսնուն: Սա էլ իրան հերոս էր համարում, որ կոչուած էր պաշտպանելու այդ թոյլ արարածը:

Կրօտաները դուրս եկան և կանգնեցին քառակուսի:

Նրանք հինգն են...

Ուղիղ, որբան խոստացել են...

Հինգը...

— Եւ փոքրիկ աղջիկն՝ ոսկի գանգուրներով՝ ասես Յիսուսի մարմնու մօտ կանգնած հրեշտակը լինի:

— Այո, նա հինգերորդն է ու տասը տարեկան է: Զինուորները պատմում են, որ նա բանաւում տիկնիկից բաժանուելուց՝ արտասւում էր:

Կլարան սայթաքւում էր: Նա ամբողջովին արտասոււթոր էր: Նրան չէին շղթայել: Նրա բարակ ձեռների և ոտների համար օղակներ չգանուեցին: Արեւակը պայծառ և տիրող գէմքով անցնում էր երկնի մէջ տեղից: Նա իւր ճանանչներով խաղում էր աղջկայ զլխի վրայ: Կլարան ձեռները ծալեց աղօթողի ձեով: Նա ինչ որ բան էր ասում: Մի նշանով թմբուկները լռեցին: Լռեցին և պղնձէ փողերը: Ամբողջ կրկէսում լսւում էր երեխայի լացախառն ծայնը:

— Պապիկներ, չեմ անիլ... Աստուած վկայ, չեմ անիլ... Ես միշտ ինձ լաւ եմ պահել... Հայր Իննոչենցիոն ինձ խոստացել է արծաթէ խաչ՝ երկնագոյն ժապաւէնով... Պապիկներ... Ձեմ անիլ... Ես լաւ եմ ուսանում... Ներեցէք... Ես էլ լեռները չեմ գնալ՝ հայրիկի մօտ... Պապիկներ... Վա՛յ, էլ չեմ անիլ... Աւելի լաւ է ինձ ծեծեցէք... Եթէ մի բան արել եմ կուղղեմ... Ես երբէք շաքար չեմ դողացել... Վա՛յ, պապիկներ... Ձեմ անիլ... Ձեմ անիլ... Ձեմ անիլ... Ձեմ անիլ...

Աւագ եղբայրը, հաւաքելով իւր բոլոր ոյժը, պատուեց զինուորների շղթան, նետուեց գէպի փոք-

րիկ աղջիկը, խլեց նրան զինուորի ձեռից, բարձրացրեց ոսկեհեր զլուխը և սղմեց իւր կրծքին:

— Անիրաւներ... Մանկասպաններ... Բարբարոսներ. կանչում էր նա:

Ամբոխն ասեա ցնցուէց: Ասեա մի ալիք անցաւ նրան վրայով:

— Ձեռի վրայ... կանչեց սպան, կասկածանքով նայելով Վերոնյիներին:

Ձինուորները սուխներին խողանակի ձեւ տալով, գէպի նրանց դարձրին:

— Թմբուկներ:

Պիտի խլացնել մանկական ծայնը:

Իսկ կաշին նորից դռաց... Փողերը ոռնացին:

Սիւնների մօտ էին մատաղ ու անմաղ գէմքեր:

Մեծը բաճակ տարեկան էր: Նրան կապեցին իւր քոյրիկի հետ միասին: Աղջիկը երեսը սղմել էր եղբոր կրծքին: Նա լաց էր լինում և նրա ամբողջ մարմինը ցնցւում էր:

Սև ու գեղին զրօշն այդ արևի տակ երևում էր ինչպէս կրակի կտոր:

— Ի՞նչ կայ այդտեղ. հարցնում էր ամբոխը զրօշից, որ սղմուէլ էր տախտակի արանքներին:

— Հիմա... հիմա... շշնջում են նրանք: Քահանաները մօտենում են, սուրբ ճաշակն են բերում: Բոլոր հնգի աչքերն էլ կապում են: Աղջիկը չէ թողնում: Նրան չեն խլում եղբորից: Փոքրերից մէկն աչքերից առնում է թաշկինակը և, աւսարկացիների երեսին, ասեա երկաթէ ձեռնոց նետելով, գոչում է:

«Evviva litalia! A basso i tirani!»*) Եւ ինչպէս արծուիկ՝ նայում է կրօտաների աչքերին:

«Bravo, bravo bambino! Che bello!» գոչում է ամբոխը:

Ամեն ինչ լուէց:

Ծովն՝ ասեա խաղաղուէց, անդորրացաւ:

Այնպէս անդորր է, որ շրջիկ մթերալահառնների ծայները լսում էին հեռաւոր փողոցներից: Մի ինչ որ երդ թռչունի նման վեր բարձրացաւ և, կարծես ընդհանուր լուծթիւնից փախելով, փայր ընկաւ: Մարդիկ անծայն են՝ ինչպէս աշտարակները: Միայն Ջուստիի կիսարիսների բարակ սաղարթներն էին շրջում:

— Բըրը ..

Հրացանի առաջին կրակէլը...

Ամբոխի մէջ աղաղակներ ու հառաչներ... Կանայք մեծ սարսափի մէջ էին:

— Բըրը...

Երկրորդը...

— Կապանքներն արծակում են... Չգում են փոսերի մէջ... Աղջիկը ճօճւում է... Կրօտոր մօտենում է նրան: Հրացանի կոթը բարձրացրել է:

— Ձէ, չեմ կարող տեսնել:

Եւ երեսան փայր է ընկնում տախտակի այն ճեղքից, որից նա բռնել էր:

*) Կեցցէ՛ Իտալիան, կորչեն բռնակալները:

Լուսժ գանգաւորներն՝ տսես կրակելուն էին սպասում:

Բրօնզէ լեզուները զօղանջեցին Վերոնայի զլխին:
Կրկէսից լսուեց ուրախ երաժշտութիւնը:

«Բարի սլաւոնական խօսերը» երաժշտութեան եղանակին ներդաշնակ՝ իշխանաւորների աչքերին նայելով, հանդիսաւոր կերպով ընթանում էին հողի հետ հաւատարեցրած շիրիմների վրայով:

Նրանք հինգն էին:

Մեծը բաւական տարեկան էր, իսկ փոքրը՝ տասը:

Նրանք հինգն էին:

* * *

— Ո՞րտեղ են նրանց գերեզմանները, հարցրի ես՝ կրկէսը հսկող սպահապանից:

— Այժմ չկան: Աւստրիացիները քանդել են ու գիականները ինչ որ տեղ են տարել: Ժողովրդի մէջ խօսւում է, իբր հինգ հուրի զիշերները զալիս-կանդնում են այդ տեղերի վրայ: Ամենից բարձրը Կլարա Մօրելլիի ուրուականն է—մաքուր, ինչպէս արցունքը և սրայծառ... Ու նրա զլխի վրայ ոսկի ճանաչներ... Այստեղ էկան քահանաները և հողեհանդիսաւորները... Այն ժամանակ տէրաւորներն էլ ազատութեան կողմնակից էին:

— Իսկ ի՞նչ եղաւ ծերունին:

— Նա խելագարուեց: Նրան դատի էլ չենթարկեցին: Նրան սպանեցին բանտի մէջ:

— Ի՞նչպէս:

— Հրացանի կռիւով ջարդեցին զանգը:

— Նրանք հինգն էին... վերջացրեց նա իւր զրոյցը:

Այո «Նրանք հինգն էին» հնչւում էին իմ ականջին և արթուն և քնած ժամանակ: «Նրանք հինգն էին» զօղանջում էին Սան-Ջէնօ'ի զանգակները: «Նրանք հինգն էին», շրջում էին Զուստի այգու սեռ ու տխուր կիսարիւնները, ճօնելով իրանց սուր սաղարթները... «Նրանք հինգն էին» կարկաջում էին անբուն շատրուանները և Ադիփայի կարմիր ու ծանր կամարների տակ բորբոքուող աղիքները:

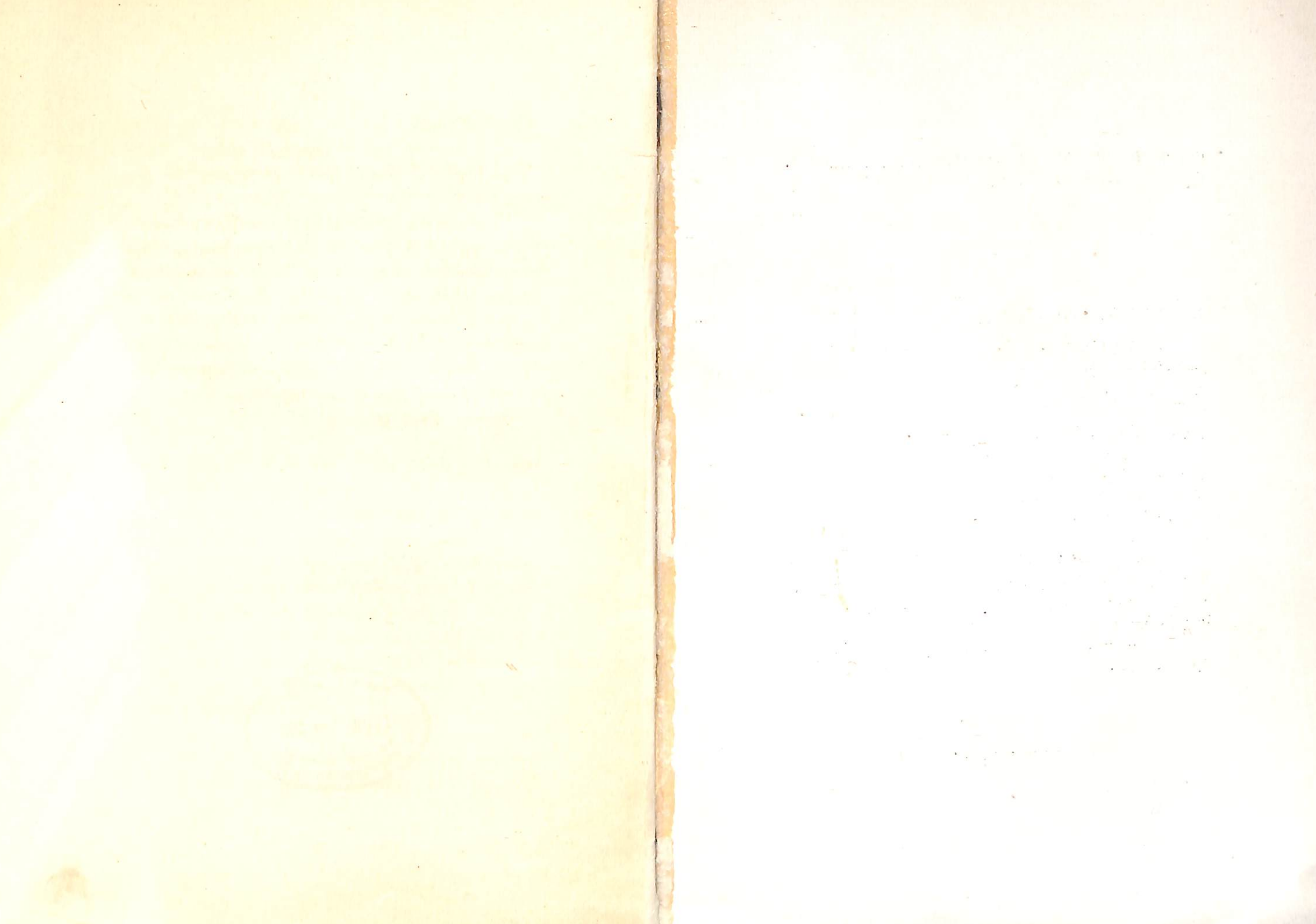
Նրանք հինգն էին:

ՀՀ Ազգային գրադարան

ML0303898

1
2

Апр.
3-2181a

ՎԼ. ԳԻԼԵԱՐՈՎՍԿԻՅ, ՓԱՆՍԱՆԿՈՒՆ 5 Կ.
ՎԱՍ. ՆԵՄ.-ԴԱՆՁԵՆԿՈ, ՆՐԱՆՔ ՀԻՆԳՆԷԻՆ . . 10 Կ.

ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՋՆԵՐԻ ԿՈՂՄԻՅ.

Ձեռնարկելով «ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԳՐԱԳԱՐԱՆԻ» հրատարակութեան և լոյս ընծայելով (մի ամսուայ ընթացքում) երկու համար, պատրաստել ենք նաև մի շարք զրոյցներ Տալստոյից, Տուրգենիևից, Գլէր Ուսպենսկուց, Կարալևիկայից, Չեխովից, Անդրէևից և օրիշներից:

«ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԳՐԱԳԱՐԱՆԻ» նպատակն է՝ ընթերցող հայ ժողովրդին մասամբ ծանօթացնել ռուս գրականութեան հետ և ընթերցանութեան նիւթ մատակարարել, — հետաքրքիր՝ ըզվանդակութեան կողմից և մատչելի՝ գների նկատմամբ:

Հրատարակելի նիւթերի խմբագրութիւնը յանձնուած է պ Արշակ Կայծունիին, որին և պիտի դիմէ «ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԳՐԱԳԱՐԱՆԻ» վերաբերեալ որևէ անշուք ռոնեւալ կամեցողը:

Հասցէն՝ Москва, Большая Сухаревъ пер. Типография Бархударянина
Аршаву Կայսուն.

